

BRNĚNSKÉ POSTBADENSKÉ ŠTĚRKY – OMYLY A MYSTIFIKACE

Postbadian gravels from Brno – errors and mystifications

Jaromír Karásek

Katedra geografie PřF MU, Kotlářská 2, 611 37 Brno, e-mail: karasek@sci.muni.cz

(24-34 Brno, 24-34 Ivančice, 34-12 Pohořelice)

Key words: *fluvial gravels, provenance of pebbles, morphostratigraphy*

Abstract

Attention is paid to some factographic errors in papers devoted to postbadian gravels occurred at a few localities near Brno.

Nedeklarovaným záměrem vydavatelů ročenky GVMS je uveřejňovat původní a pokud možno dokumentovaná sdělení o nových poznatcích z terénu. Lze to chápat tak, že autoři by se měli oprostít od syntéz založených na domněnkách či hypotézách, zejména v případech, kdy pokus o syntézu vychází z jednostranného posouzení problému, resp. se opírá o povrchní či dokonce žádnou dokumentovanou faktografii. Marně např. pátráme po argumentaci nejmenovaného autora (GVMS VIII, 2001) pro názor, že „ještě v paleogénu ... se erozní bázi oblasti stává tok proudící z. od Moravského krasu (Svitava?)“.

Paleopotamologie brněnských vodních toků je již poměrně dobře známa z četných analytických a dokumentovaných příspěvků; je též dobře sledovatelná pro časový úsek spodní pleistocén – recent. Výsledky průkazných valounových analýz umožnily zformulovat závěr, že půdorysný obraz říční sítě v Brně a okolí se od spodního pleistocénu příliš nezměnil (Karásek – Seitl 1996, 2000), odhlédneme-li od opuštěných údolních úseků Svitavy a Svratky pod Fredamem, resp. napříč Červeným kopcem.

Je nepochybně na vůli každého následujícího potenciálního přispěvatele, zda bude sdílet apodikticky formulované soudy, nebo dá přednost interpretaci vyplývající z dokumentované faktografie. Avšak každý spekulativně založený interpretační předpoklad či ukvapený závěr se stává nepříjemnou překážkou v úsilí o pátrání po skutečném stavu věcí. Časoprostorové vztahy mezi dílčími soubory miocénních a kvartérních sedimentů na styku Českého masívu s karpatskou předhlubní jsou tak komplikované, že žádný pokus o rekonstrukci paleogeografického vývoje této oblasti pro období před spodním pleistocénem mírou své průkaznosti dosud nepřesáhl úroveň pracovní hypotézy. V této souvislosti stojí za připomenutí historie hodnocení šterkových klastik u Mušova, považovaných Špalkem (1937) za burdigalské, dle názoru Krystka – Tejkala (1968) zřejmým omylem, protože oni je považovali za spodnobadenské. Na základě dokumentované analýzy jejich úložných poměrů (Valoch in Podborský 1993) se dnes o nich bezpečně ví, že jsou produktem pleistocénní svahové redepozice, o čemž svědčí nejen nálezy artefaktů uvnitř vrstevního sledu, nýbrž i nález lebky nosorožce *Coelodonta antiquitatis*. Stratigrafická pozice mnoha paleogeograficky

či geomorfologicky významných lokalit (např. písky u střelického nádraží, příbojová facie miocénu u Popůvek či u nádraží v Mor. Bránicích a j.) je zcela nejasná.

Snaha o poznání skutečnosti se ještě navíc komplikuje prokazatelnými omyly v citacích dřívějších publikovaných zjištění, resp. ignorací (bezděčnou či záměrnou?) již publikovaných poznatků. Na řadu omylů v kvalitativních posudcích litologie brněnských šterků bylo již před lety upozorněno (Karásek 1971-72). Tak např. šterky od soběšické střelnice (Zapletalova „X-terasa“) mají kvalitativně shodnou skladbu valounů jako šterky na nedaleké kóťě Kobylín, které popsali Krejčí – Štelcl (1987). To však autoři citované publikace nepostřehli, protože se spolehli na Zapletalův (1927) mylný údaj o zastoupení valounů devonského vápence u soběšické střelnice. Proto také považovali šterky od soběšické střelnice za mladší s odůvodněním, že ve srovnání se šterky z Kobylína jsou prý více polymiktní, aniž jejich složení zkontrolovali. Naznačili též možnost, že šterky z Kobylína jsou chronostratigrafickým ekvivalentem „rudických vrstev“. V rudických vrstvách se nacházejí známe rudické geody s neotřelou povrchovou skulptací, což je skutečnost známá i jejich laickým sběratelům. Avšak na soběšických lokalitách je nacházíme evidentně mechanicky postižené transportem, tj. s ořelou skulptací a ve fragmentech s ohlazenými hranami, tedy stejně, jako na všech jejich ostatních sekundárních nalezištích. V roce 2001 se mi podařilo tyto šterky nalézt sev. od Soběšic u autobusové zastávky „Lesní školka“ (nadm. výška cca 400 m) v nadloží mělké polohy badenského téglu (výkop pro stavbu vodojemu), což jejich paralelizaci s rudickými vrstvami zcela jednoznačně vylučuje.

Pravděpodobně nejpikantnější je historie přejímání Rzehakem zjištěné přítomnosti šterků „... in spärlichen Resten auf der Nordwestseite“ (sic !) „des Spielberges“ (Rzehak 1919, 149). Říkovský (1932, 14) napsal, že Rzehak „... nalezl na jeho severovýchodním“ (sic !) „svahu šterky, jež pokládal za fluviační“. Krejčí (1964, 27) sice správně uvedl, že Rzehak nalezl šterky na severozápadní straně Špilberku, ale domníval se, že severozápadní stranou Rzehak mínil sz. část vrcholové plošiny, protože takový výklad dal prý Rzehakovu popisu i Říkovský.

Tento způsob přejímání starších poznatků poněkud připomíná dětskou hru „na tichou poštu“. Temenní plošina Špilberku byla totiž terénními úpravami při stavbě hradu tak silně antropogenně přemodelována, že možnost nalézt na ní nějaký denudační zbytek šterku měli jen středověcí stavitelé. V ose SZ svahového hřbetu v místech jejího nejmírnějšího sklonu (nadm. výška cca 252 m) však byl v létě r. 1999 zbytek říčních šterků velmi špatně odkryt při stavbě boční kaple pravoslavného kostela. Nedokonalé odkrytí neumožnilo odpovědně posoudit vztah této lokality k terasovému systému brněnských řek. Svou výškovou pozici přibližně odpovídá morfostratigrafické úrovni stránské terasy Svratky na Červeném kopci.

Kritické poznámky k některým publikovaným omylům mých učitelů, profesorů Zapletala, Krejčího a Štelcla, si nekladou za cíl zpochybnit jejich nesporné odborné zásluhy či vědeckou autoritu. Smyslem těchto poznámek je pouze upozornění na skutečnost, že ani vědecká autorita neskýtá dostatečnou imunitu vůči omylům „v dobré víře“, což následně může vést k úplným mystifikacím, jak na to upozornil např. Šimon (1963) v komentáři k údajnému nálezu vltavínu na Špilberku.

Závěr

Z uvedených poznámek a náleзовých sdělení vyplývá:

1. Šterky ze všech lokalit v temenní části soběšického vyklenutí (soběšická střelnice, Kobylín, Lesní školka i další lokality Zapletalovy „M-terasy“) mají shodné složení valounů, přestože se dnes nacházejí v různých nadmořských výškách.
2. Na některých lokalitách (soběšická střelnice, Lesní školka) spočívají tyto šterky v nadloží mělkých poloh badenského téglu, které zde byly zjištěny i jinými autory (srov. Hanžl et al. 1999). Jsou tedy nepochybně postbadenské, fluviální, a v žádném případě je nelze považovat za ekvivalent rudických vrstev. Jedna jejich lokalita vých. od Útěchova je v citované mapě (Hanžl et al. 1999) považována za bazální klastika spodního badenu.
3. Ke klenbové deformaci „soběšického vyklenutí“ muselo nutně dojít až po uložení těchto šterků. Spatřovat v jejich denudačních zbytcích předchůdkyni dnešní Svitavy je sice možné, ale v žádném případě ne z doby paleogénu.
4. Rzehakův údaj o štercích na Špilberku se nevztahuje na temenní plošinu, nýbrž na sz. svahový hřbet v místech dnešního pravoslavného kostela. Šterky se nacházejí ve výškové pozici přibližně odpovídající morfostratigrafické úrovni stránské terasy.

Literatura:

- Hanžl, P. et al. (1999): Geologická mapa Brna a okolí 1:50 000. – ČGÚ, Praha.
- Karásek, J. (1971-72): Der gegenwärtige Stand der morphometrischen und petrographischen Erforschung der postbadenschen Flussgerölle des Brünner Raumes. – Acta Mus. Moraviae, sci. nat., 56-57, 93-110, Brno.
- Karásek, J. – Seitzl, L. (1996): Morfostratigrafická pozice postbadenských šterkopísků v hliništi šlapanické cihelny. – Geol. Výzk. Mor. Slez., 3, 19-20, Brno.
- Karásek, J. – Seitzl, L. (2000): Říční terasa Ponávky na Kounicově ulici v Brně. Geol. Výzk. Mor. Slez., 7, 25-26, Brno.
- Krejčí, J. (1964): Reliéf brněnského prostoru. – Folia fac. sci. nat. UJEP 4, Geographia, 1-123, Brno.
- Krejčí, J. – Štelcl, J. (1987): Petrografie a geneze šterků na kótě Kobylín v brněnském masivu u Brna-Soběšic. - Scripta fac. sci. nat. UJEP 17, Geologia, 241-246, Brno.
- Krystek, I. – Tejkal, J. (1968): K litologii a stratigrafii miocénu jihozápadní části karpatské předhlubně na Moravě. - Folia fac. sci. nat. UJEP 9, Geologia, 1-31, Brno.
- Rzehak, A. (1919): Das Miozän von Brünn. - Verhandlungen des Nat. Vereines in Brünn, 56, 117-150, Brno.
- Říkovský, F. (1932): Fluviální terasy střední Svratky. Spisy PF MU, 152, 1-23, Brno.
- Šimon, R. (1963): Vývoj názorů na vznik tektitů s ohledem na moravská naleziště. - Sbor. ref. z prac. konf. o vltavínech, 2-10, Třebíč.
- Špalek, V. (1937): Vývoj neogénních sedimentů v území mezi Brnem, Znojmem a Mikulovem. - Spisy PF MU, 247, 1-35, Brno.
- Valoch, K. in Podborský, V. et al. (1993): Praveké dějiny Moravy. - Vlastivěda moravská, sv. 3, 11-70, Muzejní a vlastiv. Spol. Brno.
- Zapletal, K. (1927): Geologie a petrografie okolí brněnského. - Acta Mus. Moraviae, sci. nat., 25, 67-111, Brno.